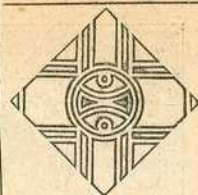

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2.— ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА --- СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ---

1389.

УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА.

1912./3.

НОВО ПАЗАРСКИ САНЦАК

(Свршетак)

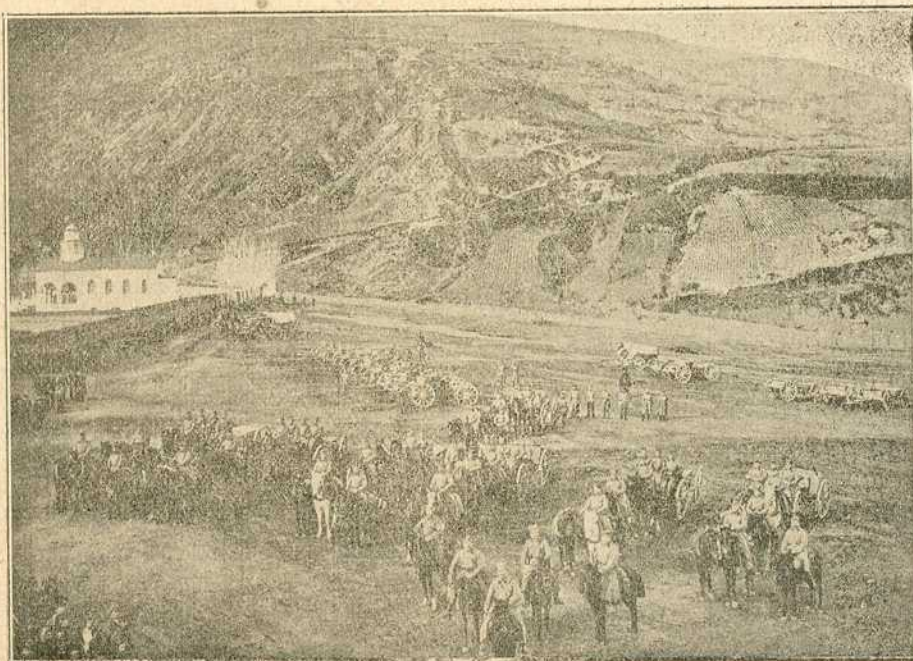
Падом српске државе, забавеношћу од главних културних и трговачких центара, географским положајима и политичким приликама почео је Санџак да све више назадује и да културно и привредно опада. Санџак последњих векова постаје поприште војних кретања и најразноврснијих метежа и буна. Становништво не може никако да се смири и децемира се. Дугим низом година несигурно, запуштеног и тешког живота уз припомоћ разних миграција постаје од некадашњег срца напредне Рашке садањи Санџак; пропао и назадан у сваком погледу — најгора крају целој турској царевини. Садање је становништво Санџака (око 140.000 српско, вере православне и муслиманске. Првих има више од других и они су већином настањени по селима. Крајеви око Прибоја, Нове Вароши, Берана, Пријепоља, Бијелог Поља, Новог Пазара и северо-источно од Пљеваља и Сјенице насељени -су скоро искључиво православним елементом. Санџачку област од Рогозне па до босанске границе дели река Лим на источни и западни део. У источном су делу: Новопазарска Котлина, Сјеничка Висораван и Златар са Милошевим Долом. Новопазарска је котрина богата житом и воћем (крушке, шљиве, јабуке). Кроз њу теку: Трпава, Јошаница, Пазарска Ријека и Девеже, које све за-

једно чине Рашку. Сјеничка Висораван (средња висина 1000 м. наднела се је на Пазарску Котлину и Стари Колашин. Ово је таласаста висораван са доста воде и добром пашом. Западни део висоравни зове се Јадовник, а јужни Крушевица. Између ових делова простире се равни Ас и Будимље. Златар са Милошевим Долом испуњава област од Сјенице па на север до Увца у Лим.

Западни део области тј. простор између Лима, Таре и босанске границе, испуњен је самим висоравнима и великим увалама, Ниже од Будимља, на Лиму, налази се Доњи Колашин, родан предо и житом и воћем. Од њега на запад налази се Дуго поље и Пљеваљско поље (800 м. н. морем)

које пресеца река Ђотина. Са западне и северне стране Пљеваљског Поља налазе се планине: Краљева Гора, Љубична (2200 м.). Ковеч, Бић и Михаиловица (1400). Ређе има већих комплекса шума. Путеви су слади и нема никаквих бољих комуникација. Стари друмови су искварени и не поправљени. Један бољи пут је од Пријепоља до Пљеваља и од Пљеваља до границе Босне.

Становништво Санџака бави се трговином, земљорадњом и сточарством. Трговина је доста слаба и неразвијена а највише јој смета слаба комуникација. Због тога је и извоз сразмерно мален. Изводи се вуна, сир, кајмак и масло, нешто живе стоке и поврћа. Увози се сва колонијална роба и разне прерађевине као чо-

Српска артиљерија у Тетову

На мртвој стражи

ха, платно, посуђе, гвожђарија, учињена кожа. Увоз је јачи од извоза. Због тога новац излази из овога краја и народ материјално стално назадује. Занати су запуштени и неразвијени. Домаће индустрије и нема. Њу је сасвим убила и потиснула фабричка индустрија која се увози са стране. Једино што се још у малој мери задржало то је израда новопазарских дрвених ишараних предмета. У жупнијим крајевима, где је земљиште плодније и клима ближа бави се становништво земљорадњом (успева јечам, овас, раж, кукуруз, каришик и по нешто пшеница). Производи земљорадње не достижу готово ни једне године да изране становништво, а камо ли да се извози. Због тога у овим крајевима и мало слабије године изазивају глад и јак увоз жита из Србије, Босне и Скопља.

Од поврћа и воћа рађа кромпир, крушка, шљива и јабука око Новог Пазара, шљива и грах око Пријепоља и Бијелог Поља (Доњи Колашин.) Најразвијеније је сточарство, а особито по сјеничкој висоравни, Златару, око Нове Вароши, Плеваља и Вранеша (Колашин). Сој оваца је врло добар, а особито око Сјенице.

Њихова је вуна на гласу због свог квалитета. Козе и говеда су кржљава, али снажна и брзо се гоје. Најбоља су говеда сјеничка и око Пештера.

Сељак нема своје земље, јер аграрно питање није још решено. Због тога и због опште несигурности производи су слаби и не улаже се у њих колико треба и воље ни труда.

У опште узето, привредно стање Санџака није како би могло да буде и како је некад и било. Томе је понајвише криво слабо државно настојање око подизања и слободног развијања народа у економском и културном погледу и несигурно политичко стање.

Ни данашње опште културно стање Санџака није како је пре било. Културе има врло мало, а просвета је тек у почетцима. Што има културно-просветних установа уређених и савремених, то је код православног елемента, које је у културком погледу много јаче од муслиманског елемента.

Политичко стање Санџака је исто као у другим крајевима Турске. Општа неуређеност, неједнакост несигурност, слаба администрација и сувише лоше судство. Тако је ста-

ње у Санџаку не од јуче већ вековима. Од њега пати цео народ. Напредак се не види никакав, већ се све иде на горе. Патње су и многобројне и судбоносне. У Санџаку се било дошло дотле, да је цео народ, а особито хришћански елементи, тежио за политичком променом, очекујући од ње спасење од тешког и несносног стања. У том очекивању и надању за променом осветало се и омржавало. Нада је српски народ овога краја и спасавала од тоталне пропасти. Она га је храбрила и челичила да до краја издржи. И успела је. Очекивани спас и последња помоћ дошла је. Слободна браћа крвљу откупише своју јадну и потиштену браћу и са оружјем у руци створише од пропалих робова слободне грађане и људе, којима су испуњене вековне наде и који сада у колу своје браће слободно живе, слободно дишу и слободно се развијају.

Ослобођење Санџака има још један и то врло важан значај. Срце прве српске државе и културе ослобођено је из ропства, преко њега су се спојиле слободне српске државе и стара пространа српска држава почиње ускрсавати у свом своме обиљу и величини. Животно питање српског народа оличено у слободи Санџака решило се како треба.

Јуриш на Лозенград

(Свршетак)

Ваљало је, дакле, заузети та модерно израђена утврђења на околним висинама пре него што се удари на варош. Морам признати да нисам мислио да Бугари имају за то довољно јунаштва, јер је изгледало право лудило ударити на брегове који сипају ватру. При томе је терен пред утврђењима, као и између утврђења и вароши, најнеповољнији какав се само

замислити може. Све сами виногради често испресецани оградама, о ниским зидовима, жицом што је браниоцу давало врло много преимућства. Осим тога још су виногради били претворени у вештачке одбране. Ископани су били ровови, од земље подигнути многи грудобрани, испресецани доласци бодљикавом жицом, затим намештени грудобрани од џакова напуњених песком и сакривене мине. Све су то Турци били вештачки извели да би непријатељу отежали приступ. Осим тога Турци су одиста храбро бранили позиције, то им и непријатељ мора признати.

Кад се бугарска пешадија развила у бојевни фронт из винограда осу убиствена ватра. Ту су били башибозуци: Курди и Татари. Они су били у првим редовима. Сви су били наоружани модерним пушкама и распламтели верским фанатизмом да се љуто освете „џау рима“ који су прилазили.

Ове турске помоћне трупе тукле су се много боље него њихови господари. Њима има турска врховна команда да захвали што се главна турска војска могла са Лозенграда да повуче преко Искидера ка Бунар Хисару; њима ваља приписати и огромне губитке бугарске, као што на њихов рачун ваља уписати ужасну сечу бугарских рањеника.

Силна и ужасна ватра из винограда, на северу од утврђења, зауставила је бугарску војску а затим је нагнала на одступање које је личило на бегство, при чему су Курди и Татари излетели из шанчева и почели сећи бугарске рањенике, док је артиљерија са утврђења косила Бугаре, који су се повлачили. Многобројне гранате прскале су у сред бугарских пешадијских маса ширећи смрт и ужас.

Упркос јуначког држања и заповести и саветовања официра није било могућно повести

Неумољиви победитељ у свима биткама.

бугарску пешадију на поновни јуриш.

Пауза која је настала због тога опоменула је нас на дужност. Ми пођосмо у неколико кслона бојиштем. Ох, на какве смо ужасе наишли! Ужасан мирис крви, отровни задах дима, смрт и пустош куд год се погледа! Срећни су били они који су од куршума одмах погинули, јер су сатане Курди ужасно унађажавали сечом јадне рањенике. Курди су већином рањеницима вадили очи, одсецали носеве и уши и парали трбухе! Било је страшно погледати те јаднике, који су до пре четири недеље били мирни сељаци, који су ридили своје послове.

Ми смо радили што смо више могли неколико сати, превијалишта су била пуна, препуна. Лекари су се такмичили у преданом раду, амбуланте са лако рањенима одашиљане су у позадину, у болници организоване на граници.

Пред вече Бугари обновише напад на утврђења, надајући се, да ће изненадити Турке. Али одмах после првих метака запламти ватра са свих утврђења и бљештеће беле светлости кугле електричних рефлектора осветлише бојиште, и Бугари се опет мора-

доше повући са великим губитцима.

После новог, трећег напада подножје терена освојише Бугари. У виноградима је била борба прса у прса, нож на нож. Гроктање пушака све је више престајало и бугари на бајонет заузеше винограде. Турци су се сјајно борили, уступајући корак по корак.

Браниоци су употребили јатагане, ханџаре, ножеве, кундаке, татарске секире, песнице па чак и зубе у одбрани. Ми смо после на томе разбојишту нашли подоста Бугара, којима су башибозуци прегризли гркљан. Многе бугарске заробљенике Курди су натакли на копље.

У понедељак у зору Бугари су коначно заузели винограде, и тада се одмах прешло на освајање утврђења.

То криво подужење може да замисли само најсмелија фантазија. Ја за то немам речи. Бугарске трупе извршиле су многобројне јурише, нападе бајонетом и разна јуначка дела, али су их турске трупе стално бацале назад.

То убијање трајало је без престанка до у среду по подне у пет сати.

Тада наступи тишина на целој линији. Али су Турци знали,

Скадар на реци Бојани

шта то има да значи. То је била тишина пред буру.

У то време из града и са утврђења полетеше небу ракетле. Шта је то имало да значи, то се у бугарском логору одмах сазнало. Из онога бугарског логора, који је био источно од Јундале, стиже вест, да су се турске трупе почеле да повлаче к Бунар Хисару.

Тада генерал Стојилов одмах издаде наредбу, да почне гоњење турске војске и да се, ако је икако могуће, пресече одступница генералу Муктар паши. Осим тога генералисим пађе, да је сад тренутак за последњи општи јуриш.

Одмах су за то почеле све спреме и око 11 сати кренуше се нападне колоне. Војницима је било забрањено пуцати. Утврђења је ваљало узети на јуриш. Разуме се, да је опрезност Турака онемогућивала брз успех. Рефлектори са утврђења обливали су светлошћу бојиште и ужасна канонада пресрете овај последњи јуриш.

Бугари су јуришали редовима и колоне су све више продирале док нису стигле до испод висова, који су сипали ватру.

Било да су трупе у утвр-

ђењима добиле вест, да главна војска одступа, било да су многи хришћани војници у турским трупима почели правити тешкоће, тек изванредно оштра ватра са утврђења поче да се брзо гаси и бугарске трупе успеше да освоје три утврђења са северне стране. Разуме се, то их је скупо стало. Али пошто су постали господари Истока, онда се на томе нису зауставили. У освојеним утврђењима запленили су велику количину муниције, хране и много топова.

Војници хришћани у утврђењима одмах су се предавали гомилама, док су се турци као лавови борили унутрашњости утврђења и већина је побијена, а мањина је утекла.

Заузећем ова три утврђења запечаћен је пораз Турака на Лозенграду. Одмах за тим довучена је на утврђења бугарска артиљерија и отворена је ватра на град и остала утврђења. Бугари су постепено освајали и остала утврђења и око три сата ноћу сва утврђења, мислим да их има 16 или 17, била су у њиховим рукама.

Али сад је ваљало напасти варош. Тада бијаху повучене резерве и Бугари пођоше кроз винограде, преко ограда и зи-

дова ка граду. Тамо на једном нанредно тешком терену турске трупе биле су заостале, да дочекају Бугаре. Ту је настала страшна борба. Војник против војника, у мркој ноћи, тако су се овде бориле две војске.

Бугарска артиљерија запали један део вароши, док су пешадијске масе ћутећи, са бајонетом, улазиле у винограде. Ту је извршено грозно мрцварење. Колико су год пута Бугари јуришали у склопљеним колонама, свакога су их пута Турци избацивали из винограда. И Турци су се борили на бајонет; нож, секира и ја-таган страхан су посао овде починили. Крв је одиста текла потоком. Бугари су у овом сукобу изгубили највише војника.

У том стиже помоћ. Артиљерија настави бомбардовати варош, а пешадија пође опет на јуриш.

У свануће бугарске трупе нападоше последње турске позиције. Очајна храброст муслимана издржала је борбу још неколико сати. Наступање Бугара отежано је било експлозијом подземних мина, које су Турци били наместили, и то је покосило многе бугарске војнике.

Најзад, између 7 и 8 сати пре подне, бугарске трупе продреше са три стране: са севера, североистока и запада у варош.

Тако је био освојен Лозенград.

Шта је даље било, о томе ти, на жалост, не могу писати, јер сам био откомандован у Рушчук ради преноса санитетског материјала. »Штампа«.

БИТОЉСКА БОРБА.

— Од народног певача —

Браћо моја да се саслушамо,
Да још једну песму испевамо,
Шта је било и како је било,
У крвавој битци код Битоља.
Још зорица не забијелила
Ни Даница лица помолила,
Крвава се борба наставила

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Код Битоља града големога,
Ту се двије војске саставиле,
Саставиле па се судариле,
Једно српска а друга је турска.
Турска војска за камен се крије,
Заузела крше и брегове.
Српска војска реке и долове.
Бојак бију три бијела дана,
Проломе се горе и планине,
Од праха се небо натуштило,
Сва три дана бура и олуја,
Вода силна све је поплавила,
Али Србин воде се не боји,
Већ у њојзи до појаса стоји.
Турчин бије, земља се потреса,
Гром за громом бије са небеса,
Олуј звижди, по земљици брише,
Србин напред све кроз воду гмиже,
Студен страшна, сва се вода леди,
У јунаку кост од мраза пуца,
Али Србин победама греди
Јер у грудма српско срце бије,
Јер то срце још се смрзло није.
„Напред“, чујеш, друг за другом виче,
„Напред“ виче, ал' и напред ступа,
Борећи се с непогодом храбро,
Борећи се за живот не мари,
Већ пред собом једну слику гледа:
„За крст часни и слободу златну
Храбро пасти, ал' часно живети“.
То је војник, то је Србин прави.
Првог дана, на Светог Ђурђица.
Загрмеше Срби с градлијама,
С десне стране пуне Црне Реке,
Силни топи, још силнији вођа,
А да вам га по имену кажем,
То је главом пуковниче Мирко,
Кршан јунак на овоме свету
Каког мајка још родила није.
Крупан, висок, дичан на погледу,
Кад говори, ко да громи бију,
Кад погледа, ко да муње сију,
Старешина, каквог мало има,
Омиљен је међу војницима.
Ал' је Мирко војску сакупио,
Све по избор Србадију младу.
Једнакога раста и узраста,
Још им боље вође наметнуо:
Прво ти је мајора Душана,
Страшан ли је, Бог га помогао,
Хајдучкога ока и погледа
Бркови му дуги шумадински,
Мислиш вука држи у зубима.
Други ти је дијете Андрија,
Капетан је међу градлијама,
Па до њега Ванлић капетана,
До овога Сердара Милуна,
Капетан је у Мирковој војсци,
А до овог друге старешине,
Све јунаци, брате, до јунака
И са њиме хиљаду момака,
Кршне ћеце јуначке Србије.
С том се војском Мирко поносио,
С том се војском Србија поноси
С том се војском сви Срби понесе.
Њима ће се дивит покољења
Од данаске па у сва времена,
Сва се војска Богу помодила,
А Мирко им ријеч говорио:

„Бецо моја храбри соколови,
Бецо моја, млади заточници,
Видите ли оно суро стење? —
Иза њих се саја Турци крију
И иза њих Србадију бију:
Испод стења бели Битољ лежи.
Сада ћемо ми ватру осути.
Али, бецо, не бите у града,
У граду су сама наша браћа,
Већ ви бите у стење код града,
Ту су Турци, ту су наши вуци,
Дин-душмани од косовског боја
И пре њега а и после њега“
Па се затим војска распореди
Ванлић стаде код села Новака,
Собом узе стотину момака
И топ страшни Светога Илије,
А Андрица Светога Николе,
Радомире, Црној Реци близу,
И други се добро наместише,
Наместише, сложено ударише,
Небо се је с земљом саставило,
Дан се бео у црно завио,
А кроз тмину сијевају муње,
То не бију са небеса муње,
Већ то бије разорна граната,
У тежини од педесет ока,
У дужини баш од пола метра,
Где удара, тунеле отвара,
Кад с' распрсне, тад страхоте ствара:
Што захвати, у облаке баца
Тамо руке, онде опет главе,
Негде ноге, а негде трупине;
Све раскида што само дохвати.
Тако било за три бјела дана,
Кад четврто јутро освануло,
Српска војска прегазила реку,
На Битољ је сложено навалила,
Кад видеше Турци изелице
Плећа даше па бежати сташе,
Ал' Србину утећи не могу.
Већ је много туна заробљено
А много је у боју згубљено,
Оно мало и што је утекло,
То не ваља Богу, ни људима.

* * *
Ето песме, ето наше славе
Сад гуслари затежите струне
Нек' се песма на даљине чује...

Писма из Црне Горе

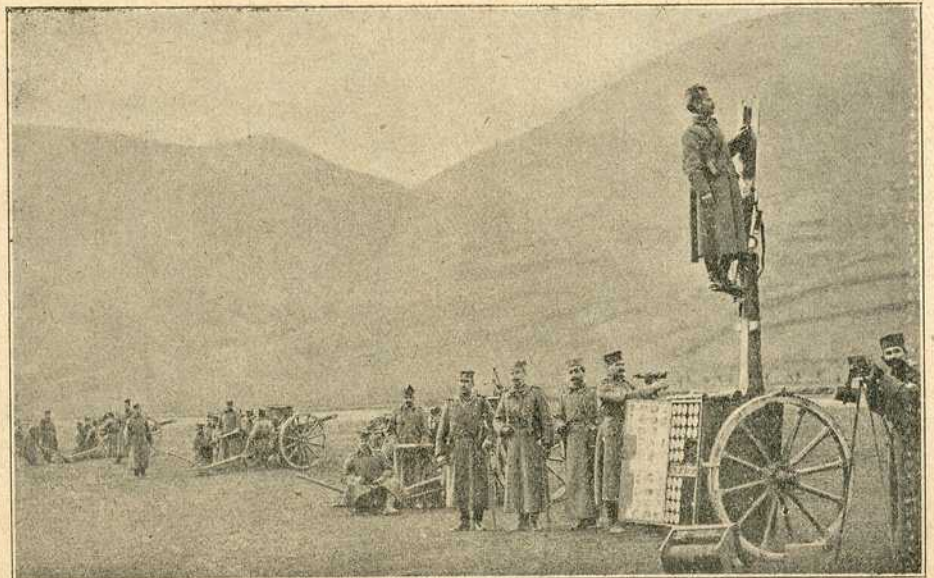
Дежурни официр ме пропусти да се четвороношке довучем до саме ивице на врхунцу и да на његов дурбин гледам кроз жбуње на Тарабошу.

Под брдом је пукла дубока долина која као огромно корито лежи између наше Мур. Горице и Тарабоша. Одавде се Тарабошу гледа право очи у очи; два брега су један према другом као два противника која су се поставила прса у прса. — На врху Тарабоша се види само једна сасвим малена жута кућица и поред ње једно зелено дрво. Нигде се ништи не миче на целој његовој главици, као да је све онде опустело... Сви међутим знамо да је и онде сад овако иста грозничава ужурбаност, и да и они оданде непрестано кришом упиру амо дурбине, не би ли овде што опазили. Они су сакривени иза својих бедема, а ми иза овог жбуња, под којим сам лежећи посматрао.

„Сутра, у име божје, морамо почети“, рече нам официр на растанку. Уторак, 9. (22.) октобра. Вратио сам се на своје место при цетињском батаљону.

Сати нам све од ране зоре пролазе у мучном очекивању, кад ће први топ ударити.

Наш батаљон се налази, не са осталима иза Горице, већ пред њом, али је ипак једним маленим брежуљком тако заклоњен, да нас непријатељ с Тарабоша не може угледати.

Српска артиљерија у Тетову. — Посматра заузете позиције

Дође наредба да се раније руча и да су сви наредни брзо се подићи и све ствари понети на које друго место, јер турска топовска ђулад могу падати на ову страну. ако Турци не буду добро наишли на Горицу.

Поседасмо одмах под шаторе и узесмо да заложимо — бијаше тачно у 11 сати — а одједаред се кроз ваздух заори урнебесан тресак, као да је гром ударио у које брдо у близини! Од изненађенога треска затрепташе живци, као да су сви нагло пресечени, уши заглукнуше а срце се следи. Први наш далекобојни топ испалио је ђуле, које је шишунло високо изнад нас, и после десетак секунда грунуло негде онаким истим ужасним треском. Тим је отпочело велико бомбардовање Тарабоша.

Неки скочише на ноге, бацише јело неки се поче крстити, неки од радости сузе пролевати, а неки незнајући како ће дати одушка срцу зачепише ухо малим прстом и почеше кликовати. („Удри Петре Милов, орле посветила ти се!“ кличе један стари Мартиновић у славу синовцу му Петру Милову Мартиновићу, командир у наших топова на Горици).

Официри наредише да се мичемо из шатора и да се што више размачнемо један од другога, да нас турско ђуле, ако несрећом наиђе на ову страну, не би нашло груписане. Сви се размиљесмо по жбуњу тога брдашца, поседасмо сваки за себе и слушасмо страшну грмљаву, која се невидљиво разлегаше у висини над нашим логором.

Ми од Црвеног Крста узесмо све по двојица једна носила за случај несреће.

На наш први метак одговорише Турци већ после два три минута, и затим се то редовно понављаше све до 4 сата по подне без престанка. А у свему је испалено, наших и њихових 600 метака.

За првих двадесетак минута — морам признати — обузела ме је нека нова, дотад непозната врста страховања. Нека потајна грозничава хладноћа и подмукла језа увлачи се у човека... Тај страх је тим језивији, што ништа око себе не видимо; то пови пуцају бездимним барутом, те на врху Мур. Горице, окле пуцају, влада потпуна тишина, као и поврх свих осталих главица. Само онај оштри фијук, што га ђуле производи докле год лети кроз ваздух, оно шиштање којим пара и раздире мирну атмосферу, изазива ужас и језу у живцима.

После првога сата пак привикне се човск и на то, као и на страх од грома из облака. Опасност је наиме

прешла, чим смо ми ђуле једном чули, јер оно је у то време, кад звук допре до нашег уха, већ негде пало.

После четири сата, пошто се прекиде паљба, сеђасмо на чардаку једне турске куће око катунског бригадира, Милутина Вукотића, налагасмо огањ и претресасмо догађаје тога дана. Веће се полагањо спуштало, око куће владаше тишина, само што из даљине допираше потмула врева из батаљонских логора. Разговор нам прекидају једино вести које нам непрекидно долазе телефоном из главне команде.

Телефонска служба у војсци је одлично уређена. Чим се која бригада премести, већ после сат-два има свака команда бригаде своју телефонску везу са главном командом. На апарату је малена труба, као оно дечје играчке, која се на далеко чује те дозива слушаоца на телефон. Тишина је око куће, те сви чујемо што говори мали фини апарат у ковчежићу:

„Хало, ко је тамо?“ пита неко оштрим гласом.

„Овђе Катунска Бригада а тамо?“ одговара наш ађутант истим одсјечним војничким гласом.

„Главна команда Јужнога Одсека“, — затим брзо питаше, опет монотоним војничком строгошћу, да ли је стигао тај и тај провијезт, на колико коња и магараца итд.

„Има ли што ново?“ пита наш. „Двојица погинула на топу, шесторица рањени“.

„Из које чете?“

„Крсто Ивов“ и т. д. брзо ређаше онај глас сва имена. „Ђуле размрскало једном главу, другог погодило у прса од рањених двојица ће тешко остати, један се бори са смрћу,

остало рањени, иначе све у свом реду, а има ли у вас што ново?“

„Нема ништа.“

„Добра ноћ.“

„Добра ноћ.“

У среду, 10. (23.) октобра, паљба почела у 7 сати ујутру и, са малим изузецима, трајала вас дан.

Нова наредба: нека се сви батаљони Катунске Бригаде колико год могу ближе примакну Тарабошу; нека онде заузму сталну позицију и онде чекају до даље наредбе.

Сад нам је тактика наше борбе већ потпуно јасна: сви батаљони ће наше бригаде у непосредној близини Тарабоша чекати све дотле, док га наша топовска паљба не ослаби толико, да батаљони могу на јуриш ударити на бедеме. (То сазнање, које би другој војсци задало јамачно највише бриге а можда и страха, изазвало је међу црногорским војницима неописану радост и одушевљење; овако се иначе обрадују људи кад дознају да им се једва једном испунила давно ишчекивана жеља. Сви ови војници, као да су целога живота само чекали, да ми куцне овај час, час јуриша на Турке. Срећни су и поносни, што је баш њима, а не другој којој бригади пала та велика част у део.)

За 2 и по сата је извршена била наредба, и сви наши батаљони су ухватили позицију по заклоњеним брежуљцима под Тарабошем. — Сад на целу ову страну Анамал-планине нико живи више из Тарабоша не може изићи; остаје им слободан излаз и улаз само с оне стране Анамала, онамо према Скадру и Скадарском Језеру.

Него има непосредно поред Тарабоша још један врхунац, по висини

Заробљени турски низам у пратњи српског војника код Једрена

једнак њему, али није војнички утврђен, т. зв. Широчки Врх, сасвим пушта, шиљаста и једва приступна стена, као скамењен огроман талас. Тарабош и Широчки Врх стоје један крај другога, одељени само једном увалом; ваздушна линија међу оба врхунца неће бити ни пуна два километра.

На Широчком Врху су до пре неколико дана боравиле турске чете. Цеклински Баталјон, који се био усудио да пре времена продре до ове висине, наишао је био ноћу ту на турску чету и заподоо страховиту битку. Ту се десила цеклинска погибија, иза које су Турци морали Широчки Врх напустити и утећи у Тарабош. Данас је Широчки Врх у нашим рукама, на њему су наше страже са резервом од неколико топова.

Тачно речено: под тај Широчки Врх, а не баш под Тарабош, наместили су се сад баталјони Катунске Бригаде.

„Србобран“.

(Наставиће се).

СКАДАР.

(Географски положај. — Значење Скадра. — Историја. — Данашњи град. — Установе. — Народносни одношаји.)

На југоисточном крају скадарског језера или Блата, као што га мештани зову, које је веће од охридског, а између Бојане, која из језера истиче, Дримца, отоке Дримове и Кира, који утиче у Дримац, шири се варош Скадар. У Скадар се рачунају и два предграђа, једно на десној страни Бојане, а друго на левој обали Дримца, а оба су с вароши везана мостовима.

Изнад вароши, на крајњем врху, планинске косе, коју пресеца река Кир, и која са северне стране заграђује дримску равницу, сазидао је скадарски град Росаф који се тако звао још у дванаестом веку и који је висок над језером 117 метара.

С града, којем се може доћи само са северне стране, изглед је необично леп. Испод ногу видиш Бојану, с предграђем на десној и Пазаром на левој обали њеној, за тим, од Пазара одвојено, главни део вароши са више од двадесет мунарета, а још даље пружа се, између јужне падине поменуте косе и Кира, дугачка Табак-махала. Кад се поглед баца у даљину, види се на северозападној страни цело језеро и преко њега црногорске планине, испред којих се шири, све до језера, равница пресечена једном планинском косом, која допире до источног најдужег затона скадарског језера, који се на крају зове Хумско Блато. Југоисточно, преко од дримске равнице, губи се поглед међу разним планинским венцима, који се један за другим помаљају. С јужне стране не види се море, јер га брда заклањају.

Питомину и лепоту скадарског краја дивно је опевао народни гуелар:
 „А какав је Скадар на Бојани!
 Кад погледаш брду изнад града,
 Све порасле смокве и маслине
 И још они грозни виногради;
 Кад погледаш стрмо испод града
 Ал' порасла шеница бјелица,
 А око ње зелена ливада,
 Кроз њу тече зелена Бојана,
 По њој плива риба свакојака.“

Скадар је од памтивека имао велики значај, и стога је трипут бивао престоница. Пре двадесет и два века ту

су становали владоци Илира, пређака данашњих Арбанаса. Последњег њиховог владоца, Генција, победише Римљани 168. године пре Христа и његовом државом завладаше. Кад се римска царевина поделила на источну и западну, Скадар припадне првој и остаде у њеној власти и после досељења Срба, који га не могоше освојити, и ако су завладали већим делом скадарске области. Српски владалац у Зети, Степан Војислав, покуша пре 870 година, да овлада Скадром, али му то не испале за руком. Срећнији је у томе био његов син Михаило, који завлада до Дрима и начини Скадар престолницом, и први од српских владоца назва се краљем. Скадар је остао зетска престоница преко сто година, док га не оте грчки цар Манојло Комнен, користећи се српском неслогом и међусобним ратовима. Но није прошло неколико година а Стеван Немања прогна Грке из целе Зете, и од тога доба па све до 1392. Скадар је био српски, а последњих тридесет година и престолница Балшићима. Поменуте 1392. године заробише Турци у једном боју зетског господара Ђурђа Стратимировића (Страинића бана по нар. песмама), и он мораде уступити Скадар султану Бајазиту, својем пашеногу, само да се опрости рођства. После три године Ђурађ оте од Турака Скадар, али, увиђајући, да га не ће моћи одржати, уступи га 1396. године, са још неким градовима и земљама Млечанима, који се обвезаше, да плаћају њему и његовим наследницима по хиљаду дуката годишње од прихода скадарских. На тај начин Скадар пређе у туђе руке, пошто су њиме Срби владали више од три стотине година.

После смрти Балше Балшића (1421.), његов ујак деспот Стеван, син кнеза Лазара, покуша, да освоји од Млечана Скадар, али му то не испале за руком; с тога начини с њима мир (1423), којим му Млечани признадоше господство над Горњом Зетом, Дривастом, Баром и Будвом, и обвезаше се, да му дају годишње хиљаду дука а од скадарских прихода.

После пола века, 15. маја 1474. године, падоху под Скадар седам стотина са 60.000 коњаника осим друге војске. 4 јуна стиже и Солиман паша с осталом војском и улогори се на околним брдима. Цела опсадна војска бројала е на сто хиљада. Из два топа, који су бацали зрна, тешка по 40 кила, тукоше Турци Скадар, који је бранио храбри Антоније Лоредан 33 дана (од 27. јуна до 30. јула), а из два, чија су зрна тежила по 115 кила, бише га 22 дана (од 28. јуна до 30. јула). Из ова четири топа из-

Звечан и косовска Митровица

бачено је на Скадар близу деветнаест стотина зрна. Најглавнији је јуриш извршен 18. јула ноћу, и којем је пало мртвих Турака на седам хиљада, али се Скадар јуначки одбрани. Стога се Турци оставише опсаде и повукоше се ноћу између 8. и 9. августа, после опсаде од три месеца, ка Дриму, и ту узгред срушише Дани, где је царина наплаћивана и за српске и за млетачке владе.

После четири године (маја 1478.) удари на Скадар главом султан Мухамед II, освојилац Цариграда, Србије, Босне итд. с војском од сто хиљада. Под Скадром би саливено јанаест дин-топова, од којих је један бацао зрна од камена тешка 315, други — 345, а трећи — 375 клгр. 16. јуна предаде се, глађу приморана, која, а у половини септембра паде Дриваст, али се Скадар, на који је од 22. јуна до 21. јула пало око 2530 топовских метака, ипак одржа, и ако су Турци, у оба јуриша (22. и 27. јула), у њега продрли били. Опсада потраја неколико месеци и сврши се миром, којим Турци добише (почетком 1479.) и Скадар. Његов јуначки бранилац Флорије Јонима с већим делом градске посаде отплови на лађама у Млетке, а Турци заузеше град, којим су владали више од 400 година.

За време и прве и друге опсаде много је помогао Млечанима зетски господар Иван Црнојевић; с тога га Мухамед, завладавши Скадром, прогна из земље и он се склони у Италију, одакле се, на глас да је Мухамед умро (3. маја 1481.) вратио у своју земљу (15. јуна 1481.) и наново њоме завладао.

Од када Скадар и његова област престадоше бити српски, од тога доба арбанашко племе поче да напредује на штету српскога, које је, за свог господства, далеко боље стајало, о чему и данас сведоче многи српски споменици, који до данас дотрајаше. Тако на југозападној страни језера у Крајини испод планине Тарабоша, стоје развалине храма св. Богородице («Пречиста Крајинска»), где је био сахрањен српски кнез у Зети св. Владимир и жена му Косара. У томе храму дуго су столовали православни митрополити зетски. У св. Срђу на Бојани, два часа од Скадра, виде се развалине цркве, коју су, на темељу старије, подигли краљица Јелена и Драгутин пре 630 година. У овој цркви били су сахрањени српски краљеви: Михајло и његов син Бодин. У селу Плавници, на источној страни језера, развалине су цркве св. Јована, која се спомиње још за време св. Саве. На скадарском острву Врањини био је манастир, који је основао први православни епископ

зетски Иларион, ученик св. Саве, где је такођер била, неко време, столица зетској митрополији. На острву Бешци имају развалине старе српске цркве и једна мала црква св. Богородице, коју је подигла 1404 године, Јела, жена Ђурђа Страцимировића, а кћи кнеза Лазара. Она је по причању, подигла и цркве св. Николи у селима Врању, близу Хумског Блата, и Гостиљу близу Плавнице. На острву Кому има црква св. Богородице, у којој су гробови Љеша Црнојевића, војводе деспота Стевана и госпође Маре, без сумње жене Љешеве. И у острвима Морачнику и Старчеву виде се развалине старих српских цркава. У селу Бериславцима, на источној страни језера, имађаху Балшићи своје дворе, а испод Скадра, на Дримцу, био је Немањића двор, у којем је Душан живио за живота очева, а и касније се често бавио у њему он, његов син Урош и Ђурађ Балшић. Тај се двор још спомиње 1416. године.

Скадар има врло леп положај. Околина је здрава и лепа. У Скадру име 40 хиљада душа, две су трећине муслимани, једна четвртина римокатолици, а остало су православни Срби, који имају своју цркву и школу, Грци и Талијани и други. Јевреја нема у Скадру. Сви становници говоре арбанашки, али говори се и српски и турски. Скадар се дели у два дела: пазар и варош. Пазар је на обали Скадарскога Блата, где улази у реку Бојану, а варош је више према истоку, до два километра даље од пазара. Варош је везана са пазаром широким друмом. Скадар има два моста. један је на Дриму под самом тврђавом, који спаја предграђе Баћалек са Скадром, а саградио га је о свом трошку Ахмед паша Бушатлија. Други је мост код истог пазара, под тврђавом са западне стране, на реци Бојани. Оба су моста дрвена и у лошем стању.

Варош има муслимански и римокатолички део. Широки их пут дели. Свуда влада мир. Нема туде вике ни буке, песме ни разговора. Високи зидови опасују сваку кућу, а свака кућа има своју башту. Али у пазару је врло живо. Чаршија као и по другим варошима у Турској има своје делове: башка ковачи, башка ћурчије, кујунџије и други. На два или три места продаје се риба, од које у летно доба заудара цели пазар. Среда је пазарни дан, али пазари се и сваки дан. На пазар долазе не само Арбанаси него и Црногорци. Кад вода у Скадарском Блату нарасте, разлије се чак и у пазару, па се онда вози на чамцима. Ношња је различита, а по ношњи се познаје, одакле је ко Скадарке ри-

могатоличке вере огрнуте су црвеним кабаницама, а муслиманке зеленим; жене покривају лице белом копреном. И сељанка свака има белу мараму на глави.

У Скадру је столица валије, који је војнички и грађански старешина скадарском вилајету. Ту је седиште римокатоличког *надбискупа*. Уз његов је двор лепа црква, језуитска колегија, фрањевачки манастир с великом и красном црквом; ту станује фрањевачки старешина за Албанију. Има и женских манастира: *загребачке* опатице Паулинке имају манастир са болницом, Стизматинке манастир са школом талијанском и арбанашком, Елизабетинке имају забавиште, Салезјанке имају сиротиште. Осим тога има фрањевачка школа и много других римокатоличких школа талијанских и арбанашких.

До 1867. године у Скадру је била столица бискупа. Те године папа је пренео столицу надбискупа и српског примаса из Бара у Скадар. Њему су потчињене све римокатоличке бискупије у Албанији. Значајно је, да је он уједно био и примас Србије, из чега се јасно види, да је Албанија била област српске државе.

Православних Срба има тамо око 1000 душа. Поново је тамо основана столица надбискупа. Црква им је доста трошна, а школу им издржава Црна Гора, која је имала свој конзулат у Скадру. У околини Скадра има неколико српских села. Некада их је било више. Међутим и многа арбанашка села имаду српска имена што је доказ, да су се Срби отуда разелили или поарбанасили.

НОВ СРПСКИ

— оригиналан роман. —

КЊИЖАРА СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА

почела је већ издавати роман
ЛЕГИЈА СМРТИ.

— Изишла је прва свеска.
Цена свесци 10 потура.

КОРИЦЕ!

Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Кронике“ могу се од издавача добити дивот-корице. Чувајте све досадашње бројеве!